

Debat

100 års debat om stednavnes retskrivning

Nogle refleksioner i anledning af Stednavneudvalgets 100 års jubilæum¹

Jørgen Mikkelsen

Fortid og Nutid, december 2009, s. 293-304.

I 2010 fylder Stednavneudvalget 100 år. Stednavneudvalget har gennem alle årene beskæftiget sig med autorisation af stednavnes retsskrivning, og desuden gennemførte Stednavneudvalget i de første 50 år af dets eksistens megen indsamling af stednavne og forskning i dette materiale. Sidstnævnte opgave blev i 1960 overdraget til det nyetablerede Institut for Navneforskning. I de tidlige år stillede *Fortid og Nutid* spalteplads til rådighed for flere artikler om udvalget og stednavnespørgsmålet. Den korrekte skrivning af stednavne er tilsyneladende en udtømmelig kilde til konflikt, lokalt og nationalt. Det er disse konflikter, samt Stednavneudvalgets organisation og virkefelt, der er emnet for dette indlæg.

Jørgen Mikkelsen, f. 1959, ph.d., seniorforsker, Rigsarkivet og Landsarkivet for Sjælland m.m. Siden 2005 Statens Arkivers repræsentant i Stednavneudvalget.

En Aarhus-historie

I foråret 2010 fremsatte Århus' borgmester Nicolai Wammen et forslag om, at byen generhverver sit gamle navn Aarhus ved årets udgang. "Ved at ændre stavemåden til 'Aarhus' kan vi kommunikere mere klart og entydigt nationalt og internationalt", erklærede han i en pressemeddelelse og fortsatte: "Vi styrker samtidig den digitale profilering af Århus, og samlet set er jeg overbevist om, at det stiller Århus stærkere i den globale konkurrence om synlighed og gennemslagskraft."² Mens Wammen har næsten 2/3 af magistratens medlemmer bag sig, synes et lille flertal blandt Århus' befolkning at være imod en navneændring at

dømme efter en opinionsundersøgelse i marts. Modstanderne dominerer også blandt de mange, der har givet deres mening til kende på Jyllands-Postens hjemmeside. Her har flere fremført det synspunkt, at det særlige nordiske bogstav Å er med til at give byen synlighed, og at dette kan være en fordel i international markedsføring.³ Men nogle tvivler på den markeds-mæssige værdi af et navn. En borger formulerer det således: "En by bliver ikke mere international af at skifte navn, men af at have tilbud til verden, som bliver bemærket; så husker folk også på navnet". En anden stiller derimod spørgsmålet: "Hvorfor skal vi hele tiden lave os og vores land eller

Fig. 1. Stavning eller kaos. Så enkelt kan Stednavneudvalgets opgave beskrives. Dette billede menes at være taget ved udvalgets 25-årsjubileum i 1935 – som i øvrigt også var det år, hvor det berømte slagord om Stau-ning blev til. Når Stauning lod sig fotografere sammen med medlemmerne af Stednavneudvalget, skyldes det måske, at Statsministeriet på denne tid stod for autorisationen af udvalgets indstillinger. Foto i Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet.

skikke om, for at det skal passe til udlændinge?" Der er dog også en del, som anlægger en mere pragmatisk holdning til navnespørgsmålet. Når adskillige store og driftige byer rundt om i Europa har to navne til brug for hhv. landets egne indbyggere og udlændingene, bør det også være muligt for Århus, lyder deres argument. Men dobbelt-a'et er jo heller ikke uproblematisk, for hvordan skal en udlænding uden særlige forudsætninger vide, at det ikke skal udtales som a? Man kan da bare udskifte Å med O, foreslår en spøgefuldst læser, mens andre plæderer for, at byen går tilbage til det oprindelige

navn Aros eller finder på noget helt nyt og anderledes såsom Bernhardtsborg eller Wammenstrup!

Medmindre en stor del af Århus' magistrat lader sig overbevise af de mange indlæg på Jyllands-Postens hjemmeside eller andre debatkanaler, vil Nicolai Wammen næppe få problemer med at gennemføre navneændringen i Århus⁴. En bekendtgørelse fra Undervisningsministeriet og et cirkulære fra Kulturministeriet, begge dateret 15. marts 1984, giver nemlig en statslig myndighed valgfrihed med hensyn til at anvende å eller aa i stednavne, og selv om der aldrig er

udstedt en tilsvarende bestemmelse for kommunerne, har de reelt den samme tilladelse. Mange steder har man da også for længst udskiftet bolleået i et stednavn med det gamle dobbelt-a.

Stednavneudvalgets organisation og virkefelt

Bortset fra spørgsmålet om at anvende å eller aa skal alle ønsker om at ændre stavemåden for en by eller landsby forelægges for Stednavneudvalget, som herefter gør en indstilling til Kulturministeriet. Ministeriet tilslutter sig i næsten alle tilfælde denne indstilling. Sådan har det været lige siden begyndelsen af 1900-tallet. Indtil 1964 var det dog Statsministeriet, der stod for autorisationen af stednavne efter indstilling fra udvalget.

Stednavneudvalget blev til på privat initiativ.⁵ I foråret 1909 indbød folkemindeforskeren Axel Olrik, filologen Verner Dahlerup og oberstløjtnanten M.J. Sand en lang række forskere og fremtrædende embedsmænd til et møde i Generalstabens topografiske afdeling. Her holdt Olrik et foredrag, hvor han fortalte om den blomstrende stednavneforskning i Norge og Sverige og opfordrede til, at man også i Danmark igangsatte en videnskabelig undersøgelse af stednavnenes historie. Desuden slog han til lyd for, at der blev udarbejdet lister over de enkelte stednavnes rette stavemåde. Diskussionen ved mødet førte til, at der 14 dage senere blev indleveret en ansøgning til Kultusministeriet om at få etableret et bredt sammensat udvalg, der kunne påtage sig det overordnede ansvar for de to store opgaver, som Olrik havde skitseret. Efter at have drøftet sagen med flere andre ministerier besluttede Kultusministeriet sig til at imødekomme ansøgningen, og

dette fik initiativtagerne meddelelse om d. 13. juli 1910. I de følgende måneder blev 11 mænd udpeget til at sidde i det nye udvalg. Fem af dem (bl.a. Olrik og Kristian Erslev) havde en videnskabelig baggrund. De øvrige kom fra forskellige grene af forvaltningen (Kultusministeriet, Generalstaben, Søkortarkivet, Matrikulskontoret, postvæsenet og DSB). Selv om udvalgets sammensætning er blevet justeret adskillige gange siden da, har man fastholdt princippet om, at det både skal omfatte forskere inden for filologi og historie og repræsentanter for forvaltningsgrene, der er storforbrugere af stednavne. I dag har Danmarks Statistik, Dansk Sprognævn, Kirkeministeriet, Kommunernes Landsforening, Kort & Matrikelstyrelsen, Kulturarvsstyrelsen, Post Danmark, Statens Arkiver, Skov- og Naturstyrelsen og Vejdirektoratet hver én repræsentant, mens Afdeling for Navneforskning besætter tre poster, deriblandt formandsposten. Desuden udfører afdelingen sekretariatsfunktionerne for udvalget. I øvrigt er Afdeling (oprindelig Institut) for Navneforskning opstået ved, at der i 1960 blev foretaget en udskilning af de videnskabelige aktiviteter fra Stednavneudvalgets virkefelt, og afdelingen har bygget videre på de omfattende samlinger af stednavnestof, som udvalget oparbejdede fra 1910'erne til 50'erne. Man kan derfor med en vis ret sige, at Afdeling for Navneforskning både kan fejre et 50 års og et 100 års jubilæum i 2010.

Da Stednavneudvalget blev skabt, var det en udbredt opfattelse, at man "indenfor et kort Aaremaal" ville kunne tilvejebringe en landsdækkende fortegnelse "over den normale Form for alle praktisk vigtige Navne, herunder i hvert Fald Landsbynavne og Navne af tilsva-

rende Betydning for Land og Sø".⁶ Men som i så mange andre tilfælde undervurderede man opgavens omfang. Opgaven blev dog også væsentligt forøget i forbindelse med Genforeningen, der bl.a. medførte et stort behov for at (gen)etablere danske stednavne i Sønderjylland. Netop stednavnene i Nord- og Mellemslesvig var genstand for udvalgets første retskrivningsliste fra 1919. Den næste fortegnelse handlede om Sjællands stednavne og udkom i 1932. Herefter blev de øvrige landsdele behandlet én efter én, og da dette arbejde var afsluttet i 1969, begyndte udvalget at revidere de gamle fortegnelser, hvilket resulterede i to ekstra bind, der udkom i 1978 og 1985. Men revisionsarbejdet fortsætter – nu i tæt samarbejde med Kort & Matrikelstyrelsen – og i dag ligger den ajourførte liste med de ca. 25.000 autoriserede stednavne på udvalgets hjemmeside (www.stednavneudvalget.ku.dk). Sideløbende med denne praktisk orienterede udgivelsesvirksomhed har Stednavneudvalget og Institut/Afdeling for Navneforskning siden 1922 udsendt 25 bind i rækken Danmarks Stednavne. Disse bøger, der typisk dækker et amt eller herred, indeholder for hver af områdets bebyggelser en omtale af stednavnets udtale og de ældste kendte staveformer samt en fortolkning af navnets betydning. Nogle af bøgerne indeholder også tilsvarende beskrivelser af naturnavne, dvs. navne på søer, åer, øer m.m.⁷

Bebyggelser har altid stået i centrum for Stednavneudvalgets arbejdsområde. Hertil henregnes dog ikke enkeltejendomme bortset fra herregårde el.lign. Da kommunerne har eneret til navngivning af veje og gader, ligger disse navne også uden for Stednavneudvalgets ressort, men en kommune må gerne kontakte

udvalget eller Afdeling for Navneforskning for at få gode råd.⁸ Derimod er der intet til hinder for, at Stednavneudvalget beskæftiger sig med autorisation af navne på jernbanestationer og broer, og udvalget har gjort et stort arbejde på disse felter i de seneste 10-15 år, hvor det også har udvist en større interesse for sogne- og sognenavne. Den forøgede aktivitet på disse områder hænger sammen med, at hovedopgaven – at nå frem til en entydig retskrivning for alle danske bebyggelser – nu er afsluttet. Dog er der hvert år behov for at autorisere eller ændre autorisationen for en række bebyggelsesnavne. Det drejer sig bl.a. om lokaliteter, som ikke længere kan betragtes som landsbyer, fordi de enten er opslugt af større byer eller reduceret til en enkelt ejendom. Når Stednavneudvalget via Kort & Matrikelstyrelsen får kendskab til en sådan landsbyafvikling, indstiller udvalget til Kulturministeriet, at autorisationen bortfalder.

Principperne for retskrivning af stednavne

I arbejdet med autorisation af navne har Stednavneudvalget altid fulgt det princip, at stednavnes retskrivning i videst muligt omfang skal følge den almindelige retskrivning. Dette princip blev knæsat i Kultusministeriets bekendtgørelse af 7. juni 1889, der var Danmarks første lov om retskrivning. Den særlige stednavne-paragraf blev ganske vist strøget, da bekendtgørelsen gennemgik en lettere revision tre år senere. Men det fremgår alligevel tydeligt af den nye bekendtgørelse af 27. februar 1892, at det stadig var meningen, at geografiske navne af dansk herkomst med få undtagelser skulle følge de almindelige

regler for dansk retskrivning, hvorimod fremmede navne som hovedregel skulle staves i overensstemmelse med skik og brug i det pågældende land.⁹

Den danske retskrivningslovgivning fra slutningen af 1800-tallet bærer umiskendeligt præg af, at man ønskede at fremme en nordisk sprogstil på bekostning af tyske, franske og andre fremmede sprogelementer. Dette kommer især til udtryk i bestemmelserne om, at bogstaverne q og x i danske ord skulle ombyttes med hhv. k og ks, at z i tyske ord skulle erstattes med s, og at w med ganske få undtagelser skulle udskiftes med v. Desuden måtte c og ch i mange tilfælde vige for k, og man ønskede også at reducere brugen af sch ved bl.a. at skrive sk, når det drejede sig om ord af græsk herkomst. Men den nordiske sprogtone blev også fremmet ved konsekvent at ændre i'et til et j i alle danske ord med bogstavkombinationerne ai, ei, oi, øi og ui – og ved at ændre u'et til et v i kombinationerne au og ou. Man bibeholdt dog den hidtidige stavemåde for fremmede ord og navne såsom august, Europa og Heiberg.

Et andet karakteristisk træk ved retskrivningsreformen fra 1889/1992 er ønsket om at begrænse antallet af ord med stumme bogstaver og vokal- eller konsonantfordobling. Eksempelvis måtte stumt h fra nu af kun bruges i de danske ord, hvor h står foran j eller v samt i ordene oh, ah og thi. Dog tillod man også at beholde h'et i nordiske navne såsom Thor og Thyra. Vokalfordobling blev kun tilladt i ord, hvor man ellers kunne komme i tvivl om betydningen såsom een¹⁰ og viis (til forskel fra en og vis). Bestemmelserne var knap så skarpe med hensyn til brugen af i og j mellem en konsonant og en af vokalerne e, æ og ø. For ganske

vist blev det forbudt at bruge i mellem g eller k og e, æ og ø (som fx i kiære og giør), men samtidig tillod man byer som København, Køge og Skælskør at bruge j efter k'et.

De første konflikter om retskrivningen

Allerede i de tidlige år besluttede Stednavneudvalget at fravige de almindelige retskrivningsprincipper på enkelte punkter. Således bestemte udvalget sig for at fastholde dobbeltvokalen i navne, hvor denne stavemåde kan understøtte udtalen med lang vokal. Reersø og Seem er eksempler på dette.¹¹ Men udvalget traf også mange afgørelser, som stred imod den form, der havde været anvendt i de ældre udgaver af Trap.Danmark. De fleste steder synes lokalbefolkningen uden videre at have accepteret dette – hvis det da overhovedet blev bemærket. Men der begyndte også at indløbe protester fra og med begyndelsen af 1930'erne, og Stednavneudvalget indså nu, at det var fornuftigt at sende de foreslåede navneformer i høring hos de berørte kommuner, inden de blev indstillet til autorisation. Og hvis en kommunalbestyrelse kunne anføre gode argumenter af praktisk art for at fastholde en gammel stavemåde i strid med de nye principper, kunne det ske, at udvalget bøjede sig for de lokale ønsker.

Kun i ganske få tilfælde har en konflikt om en stednavnesag givet anledning til større presseomtale.¹² Den første sag, der kom i mediernes søgelys – og sågar blev genstand for en karikaturtegning i Berlingske Tidende – handlede om Skjern. Den vestjyske stationsby blev i 1922 tildelt stavemåden Skern. Det blev

begrundet med, at navnet var dannet af et ånavn, som var afledt af adjektivet skær (ren og klar). Da postvæsenet og DSB begyndte at anvende den nye form, ansøgte byens erhvervsråd i 1940 Trafikministeriet om at blive registreret som Skjern. Erhvervsrådet argumenterede med, at Skjern var den almindelige skrivemåde på egnen, og at navnet Skern kunne give anledning til forveksling med Skive og Gern. Da Stednavneudvalget blev bedt om at udtale sig om sagen, svarede udvalget, at det stumme j var afskaffet i rigsmålets retskrivning, men eftersom det stadig blev anvendt i jyske dialekter, ville man ikke uden videre afvise anmodningen fra Vestjylland. Da det imidlertid var en principiel sag af stor rækkevidde, ville udvalget nødtigt træffe en endelig afgørelse, før det havde opnået et større overblik over den jyske stednavnebestand. Beboerne i Sk(j)ern måtte derfor væbne sig med tålmodighed, men efter en ny henvendelse fra byens turistforening i 1951 erklærede Stednavneudvalget, at det agtede at indstille Skjern-formen til autorisation i Statsministeriet. En endelig autorisation skete dog først ved publiceringen af stednavnefortegnelsen for Ringkøbing Amt i 1962. Siden da har Stednavneudvalget givet sin tilslutning til, at en række andre jyske stations- og landsbyer har genindført j'et i bynavnet.

En anden langvarig sag drejede sig om Thurø. Denne ø blev i 1938 tildelt stavemåden Turø. Det affødte i 1943 en protest-skrivelse fra sognerådet, som hævdede, at man "i umindelige Tider" havde brugt formen Thurø. Brevet gav anledning til en heftig intern diskussion i Stednavneudvalget. Flertallet, der bl.a. bestod af landsarkivar Svend Aakjær, professor Peter Skautrup og lektor Henrik Ussing, stod fast på beslutningen om at kalde

øen for Turø. De henviste til, at denne stavelseform understøttede den stedlige udtale, og at Thurø-formen faktisk først begyndte at blive almindelig i 1800-tallet. Indtil da havde man fortrinsvis skrevet Thorø! Flertallet argumenterede også med, at danske stednavne tilhører hele det danske folk, og at det derfor må være en overordnet myndighed, der fastsætter retskrivningen.¹³ Mindretallets ledende skikkelse, filologen, professor Johs. Brøndum-Nielsen, glædede sig derimod over øboernes protest, da den gav udvalget "lejlighed til at ændre den fejlagtige opfattelse, at man kunne skabe retskrivning efter faste videnskabelige principper med tilsidesættelse af tradition og praksis."¹⁴ Endelig var der et par medlemmer, som søgte at finde et kompromis ved at foreslå autorisation af dobbeltformer, men dette blev afvist af repræsentanterne fra de to kortproducerende myndigheder Geodætisk Institut og Søkortarkivet. Stednavneudvalget endte derfor med at "sende sagen til hjørnespark". Udvalget skrev nemlig til Statsministeriet, at det principielt var modstander af at omdøbt stednavne i isolerede tilfælde, men at noget sådant måske kunne komme på tale ved en fremtidig revision af listen over godkendte stednavne. Til den tid ville udvalget også have et større overblik over stednavnene i de forskellige landsdele. Thurø-problemet endte da også med at blive løst i mindelighed. For i slutningen af 1940'erne fik flere jyske lokaliteter autoriseret et stednavn med th-kombination, og med henvisning til disse beslutninger rettede Stednavneudvalget og Statsministeriet nogle år senere selv kontakt til Thurø-boerne for at høre, om de stadig var interesseret i at få h'et tilbage. Som forventet var svaret bekræftende.

Mange andre lokaliteter har siden 1950'erne fået autoriseret et stednavn med th-kombination, men der har også været flere tilfælde, hvor Stednavneudvalget har givet afslag på en sådan anmodning. Sidste gang var i 1997, hvor beboerne på Torø fik afvist deres ønske om at kalde øen Thorø. Teknik- og Miljøudvalget i Assens Kommune havde ellers givet opbakning til dette ønske, men da øens ejer, Københavns Lærerforening, ønskede at fastholde det hidtidige navn, valgte Stednavneudvalget at følge denne indstilling. Desuden ytrede udvalget betænkelighed ved, at staveformen Thorø ville give mulighed for forveksling med Thurø.

Pragmatismen sejrer¹⁵

Alt i alt må man dog sige, at Stednavneudvalget med tiden har anlagt en mere pragmatisk holdning til navneændringer. Men udvalget har samtidig bestræbt sig på at holde fast i de gamle principper – herunder princippet om, at der kun kan eksistere én korrekt stavemåde for hvert stednavn.¹⁶ Bent Jørgensen, der har siddet i udvalget siden 1981, har beskrevet arbejdsvilkårene således: ”en af Stednavneudvalgets vigtigste opgaver er ... at afbalancere lokale ønsker og interesser over for en samlet sproglig, kulturel og praktisk helhedsbetragtning.” I 1995 opstillede han fire kriterier ved behandling af ansøgninger om ændring af autoriserede stednavne. Kriterierne, der stadig har gyldighed, er som følger:

1: Stednavneudvalget skal sikre sig, at der er tale om et udbredt lokalt ønske om navneændring. Det er også vigtigt at kende holdningen hos kommunalbestyrelsen eller et udvalg, der kan agere på vegne af denne.

2: Stednavneudvalget må bedømme ”den ortografiske afstand fra standarddansk”. Jo større afvigelse, desto større sandsynlighed for afvisning.

3: Stednavneudvalget må lægge vægt på, at der ikke ved ændringer sker sammenfald med allerede eksisterende stednavne.

4: Enhver ændring bør resultere i ”en uomtvistet, stabil og holdbar form på et sprogligt og historisk-antikvarisk forsvarligt grundlag.”

Ikke mindst det sidste kriterium anses for meget vigtigt. For som Margit Mogensén – Statens Arkivers repræsentant i udvalget 1993-2004 – formulerede det i arkivvæsenets meddelelsesblad *Intern Information* (1995 og 1996): ”Meningen med det hele er at sikre forståelige navne, der er slidstærke” og ”stednavnestoffet [er] i mange tilfælde i sig selv en historisk kilde, der bør værnes om, som var det et dokument eller et fortidsminde i landskabet.”

I praksis er der meget sjældent større uoverensstemmelser mellem de lokale ønsker og Stednavneudvalgets principper. Langt de fleste af de ansøgninger, som udvalget modtager i disse år, bliver imødekommet uden videre, og i en del af de øvrige sager finder man hurtigt frem til en kompromisløsning. Som eksempel kan nævnes, at Bramsnæs Kommune i 2003 søgte om at omdøbe stednavnet Rye til Rye Bys Udflytteres Mark. Selv om Stednavneudvalget er vant til at få ansøgninger om at skifte til en ældre stavemåde, hører det til sjældenhederne, at der kommer forslag om at genbruge et så kompliceret, historisk navn. Udvalget foreslog da også Bramsnæs Kommune at vælge et navn, der var mere mundret og letforståeligt som fx Rye Gårde. Kommunalbestyrelsen tilsluttede sig dette forslag.

Men der er også sager, hvor de kommunale politikere står fast trods Stednavneudvalgets betænkelighed, og hvor udvalget derefter mere eller mindre modvilligt giver sig. Det var bl.a. tilfældet for Rav i Skørping Kommune. I 1995 søgte kommunens udvalg for teknik og miljø om at få ændret navnet til Rauf, som blev anset for at være den oprindelige stavemåde. Stednavneudvalget mente, at en sådan navneændring kunne få betydning for udtalen, idet man sagtens kunne forestille sig, at den enstavede udtale med tiden ville udvikle sig til en tostavet. Udvalget fandt det rigtigst at orientere kommunen om denne risiko, før den endelige afgørelse om omdøbning blev truffet. Men allerede ved førstebehandlingen af sagen erklærede udvalget, at det var indforstået med den ønskede ændring, hvis kommunens politikere fastholdt deres indstilling.

Et x i jubilæumsgave

I modsætning til Rav-sagen kom Nekso-problematikken til at markere et egentligt brud på Stednavneudvalgets hidtidige praksis. Sagen begyndte, da kommunalbestyrelsen i 1992 bestemte sig for at omdøbe byen til Nexø. Postvæsenet gjorde imidlertid opmærksom på, at man ikke bare kan gøre noget sådant uden først at have indhentet tilladelse fra "Navneforskningsinstituttet". Borgmesterkontoret indsendte derfor en ansøgning, hvor ønsket om navneændring blev begrundet med, at man altid havde brugt x-formen i lokalsamfundet og kommunale organisationer, "og at det er udefra kommende myndigheder, der har besluttet at ændre denne gamle og for os bornholmere rigtig stavemåde". Det fremgår i øvrigt af brevhovedet, at der også indgik et x

i kommunens navn. Det havde der faktisk gjort i mere end 20 år. Stednavneudvalget havde nemlig ingen indflydelse på fastlæggelsen af nye kommunenavne i forbindelse med kommunalreformen i 1970. Også i købstadskommunens tid (1869-1970) brugte man x i navnet på den bornholmske kommune.

Stednavneudvalget kunne imidlertid ikke godkende neksøboernes ønske i 1992. For det første stred brugen af x jo mod de gamle retskrivningsprincipper, og for det andet var byen efter alt at dømme opkaldt efter en nærliggende sø, og dette ville blive sløret, hvis slutleddet -sø forsvandt ud af navnet.

Men i Nekso lod man sig ikke slå ud. Tværtimod satte man sig grundigt ind i lovgivningen og den administrative praksis på området. Resultatet blev et 2½ side langt brev til Stednavneudvalget, dateret 15. august 1996. Her argumenterede borgmesteren for, at bortfaldet af den særlige stednavne-paragraf i bekendtgørelsen fra 1892 måtte betyde, at der ikke siden dette år havde været noget lovkrav om at stave Nekso med ks! Desuden kunne hun oplyse, at både kirken, museet, apoteket og næsten alle de firmaer, der benyttede bynavnet i deres firmanavn, brugte x i stedet for ks. Hun og de øvrige kommunalpolitikere havde også noteret sig, at Dansk Sprognævn nu havde autoriseret fx som en gyldig forkortelse for "det udmærkede danske begreb for eksempel", at Søværnet nyligt havde tildelt et af sine skibe navnet "Laxen", og at Post Danmark brugte NX som postal forkortelse for Nekso. Det var derfor "kommunalbestyrelsens opfattelse, at x'et på mange måder er kommet for at blive i det danske sprog". Brevet slutter med en oplysning om, at byen kunne fejre sit 650 års købstadsjubilæ-

um i 1996. Borgmesteren lod forstå, at det ville være en særdeles velkommen gave, hvis Stednavneudvalget benyttede denne aktuelle lejlighed til at give byen sit x tilbage.

Den argumentation kunne Stednavneudvalgets medlemmer trods alt ikke stå for. Selv om udvalget fastholdt den principielle holdning, at x kun bør anvendes i fremmedord og så vidt muligt undgås i stednavne, bestemte man sig til også at acceptere x'et i stednavne, "hvor der kan henvises til en meget stærk lokal tradition og konsekvens i kilderne".

Stednavneudvalget var naturligvis bevidst om, at denne beslutning let kunne danne præcedens. Så man tog tyren ved hornet og erklærede, at udvalget ville se positivt på en ansøgning fra Gladsakse, hvis der også her måtte være ønske om at få udskiftet ks med x. Der var ikke behov for lang betænkningstid i Gladsakse. Allerede dagen efter, at Kulturministeriet havde godkendt Stednavneudvalgets indstilling vedrørende Neksø, sendte byrådet en ansøgning om at få godkendt det navn, som lokalt havde været brugt "i ca. 700 år" (!). Som ventet gled denne ansøgning glat igennem.

Et andet sted, hvor beslutningen om Neksø blev modtaget med stor interesse, var på herregården Oksholm i Øland Sogn (Hanherred). Her havde beboerne fra gammel tid benyttet staveformen Oxholm, og de var derfor blevet forundret, da vejmyndighederne på et tidspunkt havde udskiftet de gamle Oxholmskilte med nogle, hvor der stod Oksholm. Godsejeren havde da kontaktet Stednavneudvalget, hvor han fik at vide, at "bogstavet x var på vej ud af det danske alfabet", hvad han så havde affundet sig med. Men nu vejrede han morgenluft og søgte om, at navnet på herregården og

den tilhørende skov igen måtte staves med x. Som begrundelse anførte ham, at gården var opkaldt efter en søster til Peder Oxe. For Stednavneudvalget var sagen nu ganske klar. For når et stednavn indeholder et personnavn, har der aldrig været noget til at hinder for at bruge x eller andre fremmede bogstaver i denne del af stednavnet. Så man kunne åbenbart have sparet sig mange års ærgrelse i Øland, hvis man på et tidligere tidspunkt havde gjort udvalget opmærksom på Oxe-slægten.

Ferielande og industriparker

Inden for den sidste snes år er Stednavneudvalget også blevet præsenteret for flere navnetyper, som afspejler nye måder at udnytte landskabet på. I 1998 ansøgte Rudbjerg Kommune på Vestlolland således om autorisation af to større sommerhus- og strandområder med navnene Rudbjerg Øst og Vest Ferieområde. Begrundelsen var, at sådanne navne ville gøre det muligt at forbedre vejskiltningen for de ferierende. Men efter at have studeret de medsendte kort måtte Stednavneudvalget meddele blankt afslag. I en længere redegørelse til Kulturministeriet skrev udvalget bl.a., "at lokalitetens afgrænsning er uklar, og at de to navne Hummingen og Kramnitse, som nu dækker i al fald en del af det omtalte område, er gamle og velindarbejdede og giver gode beskiltningmuligheder."¹⁷ Desuden ville en autorisation af de to nye navne betyde, at stednavnet Rudbjerg blev flyttet endnu mere, end det allerede var tilfældet. Rudbjerg Kommune, der skulle give navn til de to ferieområder, var nemlig opkaldt efter herregården Rudbjerggård ca. 10 km fra Hummingen og Kramnitse. Det mest interessante i denne sammenhæng er imidlertid, at

Rudbjerg Kommune blev nedlagt otte år senere, og i dag vil formentlig ingen kunne finde på at opkalde de to ferieområder efter Rudbjerg. Denne historie er et godt eksempel på, at Stednavneudvalgets moderate konservatisme kan være et nyttigt redskab til fremtidssikring af stednavne.

HI Park er et andet tidstypisk navn. I 2001 henvendte Herning Kommunes Teknik- og Miljøudvalg sig til Stednavneudvalget for at få autoriseret dette stednavn som betegnelse for et nyt erhvervsområde mellem Herning og Ikast. Kommunalpolitikerne forventede en stærk industriel ekspansion på dette sted, når motorvejen mellem Herning og Bording blev åbnet i 2002. De mente også, at det ville være en fordel ved markedsføring og salg af ejendomme, hvis stedets officielle navn ikke længere var Skovby, men noget nyt og frisk, som oven i købet kunne udsende positive signaler om samarbejde mellem Herning og Ikast kommuner. Selv om forkortelser i stednavne normalt betragtes som en uskik, og selv om man kan betvivle langtidsholdbarheden af det moderigtige ord "Park", gik Stednavneudvalget efter samtale med folk fra kommunen med til at indstille navnet til autorisation – dog under den forudsætning, at der blev indsat en bindestreg mellem I og Park! Nok så væsentligt var det imidlertid, at udvalget samtidig sikrede sig, at Skovby blev bevaret som det officielle navn på bebyggelsen. Man kan med andre ord sige, at stedet fra nu havde to autoriserede navne, det officielle Skovby og "kaldenavnet" HI-Park. For Herning Kommune betød den nye autorisation bl.a., at Vejdirektoratet fik mulighed for at opstille "rigtige" vejskilte med det erhvervsvenlige navn.

"Riis til egen rumpe"

Som nævnt bliver praktisk taget alle Stednavneudvalgets indstillinger om autorisation imødekommet af Kulturministeriet. Der er dog ét eksempel fra nyere tid på, at ministeriet har tilsidesat udvalgets afgørelse. Det drejer sig om landsbyen Riis i Give Kommune. Også her fik man i midten af 1900-tallet autoriseret et stednavn, der stred mod den hidtidige lokale praksis, men tilsyneladende gik der næsten 50 år, før beboerne opdagede, at de levede i Ris og ikke Riis. I 2003 sendte en medarbejder i Teknisk Forvaltning et brev til Stednavneudvalget, hvori hun anmodede om navneændring. Hun henviste til, at stavemåden Riis optræder på et kort fra 1790, og at den samme form nu findes i en række vej- og naturnavne i og omkring landsbyen. Stednavneudvalget svarede, at det ikke var muligt at efterkomme ønsket, da det ville stride imod det princip, at når et stednavn indeholder et led, som også findes i den almindelige retskrivning, skal stednavnet staves i overensstemmelse med dette. Og da ris som bekendt staves med et enkelt i, må dette også gælde for de mange stednavne, der indeholder dette ord, meddelte udvalget. Det lod man sig imidlertid ikke spise af med i Give Kommune. Borgmesteren og kommunaldirektøren sendte et brev til Indenrigsministeriet, hvor de spidde udvalgets argumentation i en veloplagt og sarkastisk tone. Ganske vist måtte de indrømme, at afgrøden ris staves med et enkelt i, men de var ikke bevidst om, at der nogensinde havde været dyrket ris i landsbyen! Desuden ville de gerne vide, om Bjarne Riis og Karin Riis-Jørgensen nu heller ikke længere måtte have lov til at hedde Riis, og om Vordingborg skulle til at hedde Hvordingborg. Men først og

fremmest ønskede de naturligvis, at kommunernes ministerium ville være Give Kommune behjælpelig ”i den mindre om end for kommunen væsentlige sag.”

Indenrigsministeriet oversendte brevet til Kulturministeriet, der udbad sig en erklæring fra Stednavneudvalget. Svaret indeholder en uddybning af argumentationen fra brevet med afslaget, men udvalget benyttede også lejligheden til at understrege, at Ris er identisk med substantivet ris i betydningen ”krat” og altså ikke en afgrøde.

Næsten samtidig med, at Kulturministeriet modtog denne svarskrivelse, fik ministeriet også brev fra formanden for beboerforeningen i Riis. I umisforståelige vendinger gjorde han opmærksom på, at beboerne forventede at få deres gamle bynavn igen. Han havde vedlagt kopier af to læserbreve. Det ene af dem var skrevet af det indflydelsesrige folketingsmedlem Jesper Langballe, som erindrede, at man også i hans sogn, Thorning, tilbage i 1980'erne havde ført en indædt kamp for at få den gamle staveform tilbage. Langballe kunne dog fortælle de gæve folk i Riis, at Stednavneudvalget havde bøjet sig i kampen om Thorning, så der var håb om, at det også kunne ske for Riis. Langballe benyttede også lejligheden til et par anti-elitære markeringer om ministerielle bureaukrater, der ”en gang imellem fordriver tiden med at fratage en landsby dens identitet ved at beordre dens stavemåde ændret.” Læserbrevet slutter da også med disse ord: ”Noget tyder på, at stednavneudvalget er ét af de overflødige råd og nævn, som regeringen har glemt at dreje halsen om på. Skulle kulturminister Brian Mikkelsen pga. den nye sag råde bod på forglemmelsen, så ville det unægtelig være Riis til egen rumpe.”

Kulturministeriets afgørelse faldt d. 24. august 2004. Ministeriet meddelte, at man ”i den konkrete sag” havde afvist hensynet til ensartede stavemåder og hensynet til ”en tradition, der bæres af stærke lokale ønsker”, og man var der ved nået frem til, at bynavnet for fremtiden skulle staves med to i'er. Ved afgørelsen havde ministeriet bl.a. lagt vægt på, at stavemåden Ris ”efter det oplyste ikke synes at være accepteret lokalt”, og at der ved en autorisation af stednavnet Riis ”alene vil være tale om en ortografisk forandring”. En ændring af stavemåden ville altså ikke få betydning for udtalen af stednavnet. Som læser kan man selv gøre sine overvejelser over, hvilke andre – udtalte – argumenter, der også kan have været i spil ved Kulturministeriets beslutning.

De nye kommunenavne

Strukturreformen i 2007 betød blandt meget andet, at de nye kommunalbestyrelser skulle træffe afgørelse om kommunens navn, som herefter skulle godkendes af Indenrigsministeriet. Stednavneudvalget blev involveret på den måde, at Indenrigsministeriet sendte alle kommuners navneforslag til høring i udvalget. I denne forbindelse udarbejdede udvalget seks ”principper for gode kommunenavne”. De kan sammenfattes i få ord, nemlig at navnene skulle være letgenkendelige og lette at bruge i dagligdagen. Eksempelvis frarådede udvalget at bruge navne med bindestreg, og det anbefalede kommunerne at vælge landskendte navne. Et tredje væsentligt kriterium var, at navnet skulle have tilknytning til den sammenlagte kommune og i princippet være dækkende for kommunen. Hovedparten af forslagene levede klart op til

disse krav. Men der var også markante undtagelser såsom binstretningsnavnene Brønderslev-Dronninglund, Ikast-Brande, Ringkøbing-Skjern, Faaborg-Midtfyn og Frederiksværk-Hundested samt navnene Egedal og Favrskov, der var opkaldt efter lokaliteter, som de færreste havde kendskab til. Mens sidstnævnte problem trods alt er til at overse (i dag ved de fleste fx, at Egedal Kommune ligger i nærheden af Frederikssund), er det langt mere problematisk, når en kommune bliver opkaldt efter en landsdel, skov, sø eller farvand, der også omfatter andre kommuner. Et godt eksempel er Gribskov Kommune, idet 60 % af skoven ligger i andre kommuner. Endnu mere betænkeligt er navnet Lolland Kommune, da kommunen kun dækker ca. 2/3 af øen, mens den sidste tredjedel ligger i Guldborgsund Kommune – som til gengæld er et velvalgt navn, fordi kommunen omslutter hele sundet.

Selv om Stednavneudvalget frarådede flere af de omtalte navne, endte de alle med at blive vedtaget af Indenrigsministeriet. Dette medførte naturligvis nogen frustration i Stednavneudvalget, men udvalget kunne dog notere sig, at man havde undgået nogle af de værste skrækscenarier. På et tidspunkt så det således ud til, at politikerne i den nye sydvestsjællandske kommune agtede at kalde den Storebælt Kommune. Resultatet blev i stedet Slagelse Kommune.

I øvrigt valgte både Brønderslev-Dronninglund og Frederiksværk-Hundested Kommune at ændre navn allerede i 2007. De to nye navne blev Brønderslev og Halsnæs. I Stednavneudvalget blev ikke mindst det sidste navn modtaget med begejstring; udvalget havde nemlig selv foreslået det, da det fik navnelisten til udtalelse i 2005.

Endelig betød strukturreformen, at Danmark fik endnu et kommunenavn med x, nemlig Faxe. I lyset af beslutningerne vedrørende Nexø og Gladsaxe kunne Stednavneudvalget ikke have nogen indvending mod dette navn. Men udvalget gjorde opmærksom på, at hvis den nye kommune valgte at stave sit navn med x, måtte man være konsekvente og ændre alle autoriserede stednavne, der indeholdt stavemåden Fakse. I 2006 blev der da også truffet beslutning om at udskifte ks med x i navnene Fakse, Fakse Ladeplads og Fakse Syd (en station). Fædrene bag retskrivningsloven af 1889 ville formentlig have korset sig!

Afsluttende bemærkninger

Som det tydeligt er fremgået, har spørgsmål om stednavnes retskrivning ofte givet anledning til stærkt lokalpatriotiske og ind imellem også klart anti-elitære synspunkter. Man kan derfor roligt sige, at studier af dette emne både har lokal- og kulturhistorisk interesse. Gennemgangen af en række udvalgte konflikter siden 1930'erne har gjort det muligt at indkredse flere spørgsmål af mere generel karakter såsom: Hvem har ejerskabet til danske stednavne – det danske folk som helhed eller de lokale beboere? Og hvad betyder stednavnet for den lokale identitet? Mange af eksemplerne i artiklen giver indtryk af, at stednavnet ofte er af helt afgørende betydning for lokalbefolkningens tilknytning til et bestemt sted. Man kan dog let komme til at lægge for megen vægt på enkelte højtråbende meningsdanneres synspunkter – navnlig når disse kan bruge stednavnespørgsmålet som et middel til personlig profilering eller som et redskab i en politisk kamp om andre emner. Det er i alt fald vigtigt

at være opmærksom på, at holdningerne kan være delte i et lokalsamfund, og at mange mennesker kan være helt eller delvis indifferente, når det handler om stednavnes retskrivning. En undersøgelse i Aunslev viser således, at en del lokale firmaer, institutioner og beboere endnu i 2007 stavede landsbyens navn med av-, selv om navnet i 1998 blev om- autoriseret til au-form.¹⁸ En interviewundersøgelse blandt tilfældige beboere viste da også, at flere af dem anså det for ligegyldigt, om man bruger u eller v. Tilsvarende finder en stor del af debattørerne i spørgsmålet om Århus contra

Aarhus, at det er meningsløst at bruge tid og penge på den slags diskussioner.

Stednavneudvalget har en ganske anden holdning til disse problemstillinger. For selv om udvalget har været med til at slagte adskillige hellige køer i de seneste årtier, fortsætter kampen for at sikre så megen konsekvens som muligt i retskrivningen. Men kamppladsen har ændret sig. Hvor det tidligere først og fremmest gjaldt om at slippe af med stumme og "udanske" bogstaver, handler det i dag mere om at undgå, at flere af de gamle stednavne forsvinder end allerhøjst nødvendigt.

Fig. 2. Et næsten fuldtalligt Stednavneudvalg, fotograferet sommeren 2010. Den nuværende formand, institutleder Bente Holmberg, ses i midten på forreste række, mens den tidligere formand, professor Bent Jørgensen er nummer to fra venstre på bageste række. Artiklens forfatter står lige til højre for ham. Foto i Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet. Fotografer: Suzanne Reitz og Elin L. Pedersen.

Noter

- 1 Jeg takker Stednavneudvalgets nuværende formand, lektor, mag.art. Bente Holmberg, og den tidligere formand, professor, dr.phil. Bent Jørgensen, begge Afdeling for Navneforskning, Københavns Universitet, for nyttige kommentarer til manuskriptet.
- 2 Artikel i Jyllands-Posten d. 17. maj 2010, se jp.dk/indland. De øvrige citater i afsnittet stammer også fra denne hjemmeside. Enkelte citater er lettere tilrettet for at bringe dem i overensstemmelse med dansk retskrivning.
- 3 Iflg. en artikel i Jyllands-Posten d. 16. marts 2010 støttes dette synspunkt af flere branding-eksperter – bl.a. Svante Lindeburg, som citeres for, at å'et er "med til at give krydderi og charme", og at der "lige nu er ... efterspørgsel efter autenticitet og det originale." Lindeburg bemærker også, at den amerikanske isproducent Häägen-Dazs "bevidst" har valgt "en besværlig stavemåde for at opnå en eksotisk, europæisk klang."
- 4 Byrådet har truffet beslutning om navneændring efter færdiggørelse af manuskriptet til artiklen.
- 5 Udvalgets historie er grundigt beskrevet i tre jubilæumsværker: 1. Gunnar Knudsen: Stednavneudvalget gennem 25 Aar. 1910 – 13de Juli – 1935, 1935, 2. Ti Afhandlinger. Udgivet i anledning af Stednavneudvalgets 50 års jubilæum, 1960, og 3. Bent Jørgensen, red.: Stednavne i brug. Festskrift udgivet i anledning af Stednavneudvalgets 75 års jubilæum, 1985. Dertil kommer en række korte artikler af Gunnar Knudsen i ældre årgange af Fortid og Nutid.
- 6 Citatet stammer fra initiativtagernes ansøgning til Kultusministeriet d. 17.4.1909 (jfr. Knudsen 1935, s. 10).
- 7 En samlet oversigt over de 25 bind ses på www.nfi.ku.dk/publikationer/trykte_serier/danmarks_stednavne.
- 8 Afdelingen har i de senere år udgivet en række foldere af orienterende og vejledende art. En af disse hedder "Vejledning i retskrivning af vejnavne".
- 9 I øvrigt blev bekendtgørelsen fra 1892 først definitivt ophævet ved Lov om dansk retskrivning af 14. maj 1997, om end retskrivningsreformen i 1948 medførte en del ændringer.
- 10 Alternativet én var nemlig helt uacceptabelt, for som der står i 1892-bekendtgørelsen (§ 9): "I danske Ord maa aldrig Accenttegn benyttes." Disse tegn var tydeligvis alt for fremmedartede!
- 11 Jfr. Allan Karker: Stednavnene og den almindelige danske retskrivning, Jørgensen 1985 (se note 5), s. 134.
- 12 De følgende eksempler samt flere andre er beskrevet mere indgående i Birte Hjorth Pedersen: Stednavneudvalgets arbejde med stednavneretskrivning, Jørgensen 1985 (se note 5), s. 211-27.
- 13 Ussing formulerede sin opfattelse på denne baste måde: "Yderligere Krav fra stedlig Side om Indflydelse paa Stavemaaderne maa afvises med, at en stedlig Turistforening, et Sogneraad eller en lille Ø's Beboere umuligt kan have Overblik over Stednavnespørgsmaalet som Helhed, og deres Steds Navn tilhører det danske Folk." Citeret efter Pedersen (se note 12), s. 218.
- 14 Sst.
- 15 Dette og de følgende afsnit bygger på Stednavneudvalgets mødereferater fra og med 1993 samt de papirer, der har været fremlagt ved disse møder.
- 16 Derimod er der i ganske få tilfælde autoriseret to forskellige navne til samme lokalitet. Et eksempel er Gl. Skagen og Højen.
- 17 Hertil kunne man tilføje, at Kramnitse er et af de berømte vendiske spor i Lolland-Falsters stednavnestof og dermed et usædvanligt godt eksempel på, at et stednavn kan være en betydningsfuld historisk kilde, som det er vigtigt at bevare.
- 18 Bent Jørgensen: Avnslev eller Aunslev. Ældre skrivemåder som udtryk for fornyelse, Gudrun Kvaran m.fl., red.: Nordiska namn – namn i Norden. Tradition och förnyelse. Handlingar från Den fjortonde nordiska forskerkongressen i Borgarnes 1-14 augusti 2007, s. 267-275.